

Gençler, Üreme ve Cinsel Haklar: Okulların Önemi ve Öğretmenlerin Rolü

Youths, Reproductive and Sexual Rights: The Importance of Schools and the Role of Teachers

Esra SAVAŞ¹, Hilal ÖZCEBE²

ÖZ

Genç insanlar (10-24 yaş grubu) Türkiye'de nüfusun yaklaşık %23'ü kadar büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Adolesan dönem fizyolojik ve ruhsal olarak üreme ve cinsel büyüme ve gelişmeyle bedeni tanıma ve yeni değişimlere uyum sağlama dönemidir. Gençlerin cinsel sağlık ve üreme sağlığı gelişimleri sırasında, uyum sağlayabilmeleri için gerekli bilgilendirmenin yapılmaması, riskler konusunda farkındalıklarının olmaması ve gençlere uygun sağlık hizmetlerinin sunulmaması, hem üreme ve cinsel sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına hem de hastalıklara bağlı yaşam kalitesinin düşmesi hatta yaşamın kaybına neden olabilmektedir. Bu anlamda gençlerin cinsel haklar ve üreme haklarını bilmesi, genel olarak sağlığın korunması ve geliştirilmesi için önemli ön koşullardan birisidir. Kapsamlı cinsel sağlık ve üreme sağlığı eğitimi, gençlerin haklarını öğrenmeleri, hizmet talep etmeleri ve güvenli sağlık davranışları için gereklidir. Okullar, gençlere kapsamlı cinsel sağlık ve üreme sağlığı eğitiminin sağlanması için en uygun ortamlardır. Öğretmenler ise gençlerin cinsel ve üreme sağlığı ve haklarını bilmelerinin yanı sıra, gençlerin haklarının farkında olmasını sağlayabilecek kilit kişilerdir.

Anahtar Kelimeler: Cinsel haklar, üreme hakları, okul, öğretmen, adolesan

GİRİŞ

Adolesan dönem, fiziksel, sosyal, davranışsal ve bilişsel değişikliklerle seyreden, cinsel ve psikososyal olgunlaşmanın gerçekleştiği, erişkin ve yaşlılık yaşam süreçlerindeki sağlık durumunun üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (1,2). Diğer bir ifadeyle, çocukluk ve yetişkinlik arasındaki geçiş sürecidir. Adolesan dönemde, yeni davranış ve alışkanlıkların kazanıldığı önemli dönemlerden biri olup; pek çok değişimle

ABSTRACT

Young people (10-24 age group) constitute a large portion of the population in Turkey, approximately 23 Adolescence is the period of physiological and psychological reproduction and sexual growth and development, to get to know the body and to adapt to new changes. During the development of sexual and reproductive health of young people, not providing the necessary information to adapt, not having awareness of the risks and not providing appropriate health services to young people may cause reproductive and sexual health problems as well as a decrease in the quality of life due to diseases and even loss of life. In this sense, youth's knowledge of sexual and reproductive rights is one of the important preconditions for the protection and improvement of health in general. Comprehensive sexual and reproductive health education is necessary for young people to learn about their rights, demand services and safe health behaviors. Schools are also the most suitable settings for the provision of comprehensive sexual and reproductive health education to young people. Teachers are also key people who can make young people aware of their sexual and reproductive health and rights, as well as make young people aware of their rights.

Keywords: Sexual rights, reproductive rights, school, teacher, adolescent

birlikte yeni deneyimler de kazanılmaktadır. Adolesan dönemde, fizyolojik ve ruhsal olarak üreme ve cinsel büyüme ve gelişmeyle birlikte; bedende olan değişimleri fark etme, tanıma ve bu değişimlere uyum sağlama söz konusudur. Adolesanlar, bedenlerinde olan değişimlerin yanı sıra psikolojik olarak da yeni duygularla tanışmakta ve isteklerine yanıt vermeyi öğrenmektedir (3). Yaşamın bu aşamasındaki adolesanlar, özellikle de yeni deneyimlerin kazanıldığı bu yıllarda sağlıklarını tehlikeye atabileceğini ve yetişkinlikte kötü sağlık sonuçlarına katkıda bulunabileceğine ilişkin farkındalığa sahip olmayabilmektedirler (4). Adolesanın önlenebilir sağlık riski olan davranışları, yetişkinliğe kadar devam edebilir. Buna bağlı olarak ölüm, engellilik ve sosyal sorunlara yol açabilir (5). Bu nedenle, ergenleri

1-Sağlık Eğitimi Yüksek lisans Öğr., Hacettepe Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı

E-posta: 96esrasavas@gmail.com ORCID: 0000 0003 4539 638X

2-Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı E-posta: hilalozebe@gmail.com;

ORCID: 0000-0002-0918-8519

Gönderim Tarihi: 18.05.2021 - Kabul Tarihi: 08.03.2023

etkileyen sorunların uzun vadeli sağlık ve sosyal sonuçları vardır ve özel dikkat gerektirmektedir (6).

Üreme sisteminde yaşanan büyüme ve gelişme ile yeni bilgilere gereksinim olmakta; yeni davranışlar kazanılmaktadır. Bu dönemde yeni deneyimler de yaşanabilmektedir; bu deneyimler arasında fiziksel, sosyal ve ruhsal yönden kendilerini tehlikeye atabilecek riskli davranışlar da yer alabilmektedir (3). Adolesan dönemde istenmeyen gebelik ve cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar gibi sağlık sonuçlarına yol açabilecek güvenli olmayan cinsel davranışlarda bilgi eksikliği ve olumsuz çevre koşullarının önemli olduğu bilinmektedir (7). Bu derlemede; gençlerin cinsel sağlık ve üreme sağlığı ve hakları konusunda halk sağlığı ve eğitim bağlamında hem okulların hem de öğretmenlerin önemi vurgulanmaktadır.

Gençlerin Cinsel ve Üreme Sağlığı ve Hakları

Cinsellik, bir kişinin yaşamının doğal bir gereksinimidir. Gençlerin cinselliklerini sağlıklı, olumlu, zevkli ve güvenli yollarla keşfedebilmeleri, deneyimleyebilmeleri ve ifade edebilmeleri önemlidir. Bu ancak gençlerin cinsel haklarına saygı duyulduğunda gerçekleşebilir (8).

Gençlerin sağlığı, yoksulluk, eğitime erişim ve cinsiyet eşitsizlikleri gibi yapısal faktörlerin yanı sıra aile içi ilişkiler ve şiddet gibi sağlıklarını olumsuz etkileyen faktörlerle her düzeyde (kişisel, aile, toplum ve ulusal) sosyal belirleyicilerden etkilenmektedir. Cinsiyet eşitsizlikleri, gençlerin sağlıklı kararlar alma ve sürdürme becerilerini (örneğin, genç adolesan kızların cinsel sağlık ve üreme sağlığı (CSÜS) hizmetlerine erişmesi ve hizmetleri kullanması ve haklarına saygı gösterilmesini talep etmesi özellikle zor olmaktadır) etkilemektedir (9). Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (United Nations Population Fund- UNFPA) 2020 dünya nüfusunun durumu raporuna göre; her gün yüz binden fazla kız çocuğu kadın sünneti, çocuk yaşta evlilik ve erkek çocuk tercihi gibi geleneksel uygulamalar nedeniyle fiziksel ve psikolojik açıdan zarar görmektedir (10). Bunun gibi geniş kapsamlı zararlı uygulamalar çocukların, adolesanların ve

gençlerin istismarına ve cinsel ve üreme hakları başta olmak üzere tüm haklar bağlamında ihlaline neden olmaktadır.

Üreme hakları ve cinsel haklar, Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansında (1994, ICPD), bu konu bir hak olarak öne çıkarılmış, cinsel sağlık ve üreme sağlığında yaşam boyu hakların kullanılmasının benimsenmesiyle yeni bir dönem başlamıştır. Yapılan tanım (11) “*Uluslararası insan hakları kapsamında, çiftlerin ve bireylerin, çocuklarının sayısı ve doğum aralığına özgürce ve sorumlu bir şekilde karar vermeleri için gereken bilgiye sahip olabileme; en yüksek standartlarda üreme ve cinsel sağlık hizmetlerine ulaşabileme; üremeyle ilgili kararlarını şiddet, baskı ve ayrımcılıkla karşılaşmaksızın verebileme hakkıdır*” (Tablo 1) (12). Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı’nda, cinsel sağlık ve üreme sağlığı (CSÜS) hizmetlerinin adolesanlar ve gençler de dahil olmak üzere tüm insanlar için gerekli olduğunu kabul etmiştir. ICPD Eylem Programı (2014) “ergenlerin cinsellikleriyle olumlu ve sorumlu bir şekilde başa çıkmalarını sağlamak için eğitim ve hizmet ihtiyaçlarını karşılama” çağrısında bulunmuştur (13). Bundan 25 yıl sonra ICPD Eylem Programının ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin tam, etkili ve hızlı bir şekilde uygulanması için gerçekleşen Nairobi Zirvesi (ICPD25) cinsel sağlık ve üreme sağlığı ve haklarına evrensel erişimin yanı sıra; cinsiyet eşitliği, genç liderliği gibi konulara da odaklanmıştır (14). ICPD25’te gençlere cinsel sağlık ve üreme sağlığı (CSÜS) konularına haklar bağlamında öncelik ve önem verilmesi; adolesanların ve gençlerin haklarını koruyabilmeleri için yapılan yatırımları desteklemek, kapsamlı cinsellik eğitimine erişim ve genç dostu hizmetler dahil her düzeyde uygun becerilere ve kaliteli eğitime erişim özellikle vurgulanan konular arasında yer almaktadır (15, 16).

Tablo 1. Üreme ve Cinsel Haklar

- ✓ Yaşama Hakkı
- ✓ Üreme ve Cinsel Yaşamda Özgürlük Hakkı
- ✓ Üreme ve Cinsel Yaşamda Üreme ve Cinsel Yaşamda Eşitlik Hakkı
- ✓ Üreme ve Cinsel Yaşamda Mahremiyet Hakkı
- ✓ Üreme ve Cinsel Yaşamda Düşünce Özgürlüğü Hakkı
- ✓ Üreme ve Cinsel Yaşamda Bilgilenme ve Eğitim Hakkı
- ✓ Evlenme ve Aile Kurma Konularında Seçim Yapma Hakkı
- ✓ Çocuk Sahibi Olup Olmamaya Karar Verme Hakkı
- ✓ Üreme ve Cinsel Yaşamda Sağlık Bakımı Alma ve Sağlığın Korunması Hakkı
- ✓ Üreme ve Cinsel Yaşamda Bilimsel Gelişmelerden Yararlanma Hakkı
- ✓ Üreme ve Cinsel Yaşamda Toplanma Özgürlüğü ve Siyasete Katılma Hakkı
- ✓ Üreme ve Cinsel Yaşamda İşkence ve Kötü Muameleden Özgür Olma Hakkı

Kaynak: <https://www.ippf.org/> adresinden alınmıştır.

Cinsel sağlık ve üreme sağlığının geliştirilmesi, tüm bireylerin insan haklarına dayanan cinsel ve üreme haklarının gerçekleştirilmesine dayanır (12). Ayrımcılık, baskı, istismar ve şiddetten arındırılmış olarak bu hakların tümünü gerçekleştirmek için gerekli bilgi, kaynak, hizmet ve desteğe ömür boyu erişime sahip olmalıdır (17). Adolesan üreme ve cinsel hakları daha da özelleştirilmektedir; Starrs ve ark. (2018) tarafından CSÜS konusunda daha bütüncül bir bakış açısının benimsenmesini ve adolesan cinselliği, cinsiyete dayalı şiddet, kürtaj ve cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerindeki çeşitlilik gibi ihmal edilen konuların ele alınması için sürecin hızlandırılması gerektiğini vurgulamaktadır (18).

Birleşmiş Milletler tüm üye devletler tarafından 2015 yılında kabul edilen “Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi”, cinsel sağlık ve üreme sağlığı ve haklarının sağlanmasını da içermektedir. Gündemde yer alan 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA’lar) 2030’a kadar ulaşılması gereken 169 hedefi içermekte ve bunlardan biri Kahire ve Pekin Konferans Bildirilerine paralel olarak “cinsel sağlık ve üreme sağlığı ve üreme haklarına evrensel erişim” çağrısı yapmaktadır (18, 19)

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA’lar), kimseyi geride bırakmamak ve herkes için insan

hakları ve cinsiyet eşitliğinin hayata geçirilmesi için harekete geçilmesi çağrısında bulunmaktadır. Eğitim, cinsiyet eşitliği, sağlık ve refah ile ilgili hedeflere ulaşmak amacıyla kapsamlı cinsel sağlık eğitimi her yerde çocuklara ve gençlere ulaşmak üzere mevcut veya yeni çok sektörlü programları büyütmek için önemli fırsatlar sağlayacağı bilinmektedir. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) doğrultusunda 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi: Sağlık (SKA 3); Eğitim (SKA 4); Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (SKA 5) olarak belirlenmiştir (20). Bu SKA’lar ile ilgili UNESCO’nun sağlık ve iyilik hali için Eğitim Stratejisi’nde belirtildiği üzere UNESCO’nun amacı, ulusal eğitim sektörlerinin AIDS’i sona erdirmeye ve tüm çocuklar ve gençler için daha iyi sağlık ve iyilik halini geliştirmeye yönelik katkılarını desteklemektir. UNESCO, okul sağlığına daha kapsamlı bir yaklaşımın ve sektörler arasında koordineli eylemin gerekli olduğu konusundaki artan uluslararası kabulü yansıtarak eğitim ve sağlık arasındaki bağları güçlendirmeye kararlıdır. Bu stratejiler kapsamlı cinsellik eğitimi ve güvenli ve kapsayıcı öğrenme ortamlarını geliştirmekte ve okulların sağlığı geliştirmedeki rolüne daha fazla vurgu yapmaktadır UNESCO’nun 2016-2021 stratejileri ve bu amaçları destekleyen örnekler Tablo 2’de gösterilmiştir (21):

Tablo 2. Kapsamlı Cinsel Sağlık Eğitiminin SKA'larına İlişkin UNESCO Stratejisi ve Destekleyen Örnekler

Sağlık ve Eğitim SKA'ları	Sağlık ve Eğitim İçin Seçilen SKA'lar	UNESCO Stratejisini Destekleyen Örnekler
AMAÇ 4: Kapsayıcı ve eşit kalitede eğitim sağlamak	4.1 Tüm kız ve erkek çocukların ilk ve orta öğretimi tamamlamasının sağlanması 4.5. Eğitimde cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması ve eşit erişimin sağlanması ... 4.7. Tüm öğrencilerin insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, barış ve şiddete başvurmama kültürünün geliştirilmesi için... gereken bilgi ve becerileri edinmelerinin sağlanması 4.a ... güvenli, şiddete dayalı olmayan, kapsayıcı ve etkili öğrenme ortamlarının oluşturulması	Okul terkinde ve eğitimde cinsiyet eşitsizliğine katkıda bulunan faktörleri ele almak, ör. erken ve istenmeyen gebelik, okula dayalı cinsiyete dayalı şiddet Okul ortamlarında zorbalığı ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak
AMAÇ 3: Sağlıklı yaşamlar sağlamak ve iyilik halini geliştirmek	3.1 Anne ölümlerinin azaltılması 3.3 AIDS salgınının sonlandırılması 3.4 Bulaşıcı olmayan hastalıklardan kaynaklanan erken ölümlerin azaltılması 3.5 Madde kullanımının önlenmesi ve tedavisinin güçlendirilmesi	Kapsamlı cinsellik eğitimi ve cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine bağlantılar yoluyla adolesan kızlarda erken ve istenmeyen gebeliğin önlenmesi Gençlerde yeni HIV enfeksiyonlarının önlenmesi ve test ve tedavinin alınmasını teşvik etme Beceriye dayalı eğitim yoluyla sağlıklı yaşamları geliştirmek Sağlık ve danışmanlık hizmetleri için sevk

Kaynak: <https://unesdoc.unesco.org/> adresinden alıntıdır.

Okullar, Adolesanlar, Üreme ve Cinsel Sağlık Hakları

Okullar, adolesanların çoğunluğuna ulaşabilen ve aynı zamanda toplum düzeyinde bir etkiye sahip olan birincil kurumlardır. Okullar, öğretmek için altyapıya, araçlara ve eğitime sahiptirler (22). Okullar, eğitim sağlamanın yanı sıra temel hizmetler ve danışmanlık sağlayabilir veya uygun olduğunda öğrencileri yerel ergen dostu sağlık veya danışmanlık hizmetlerine yönlendirebilirler (1). Aynı zamanda sağlık alanında eşitlik yaratmaya da yardımcı olabilir: Okul sağlık programları, sağlık bilgilerine ve hizmetlerine başka türlü erişemeyecek olan yoksul ve dezavantajlı adolesanlar, özellikle kızlar tarafından sağlığın geliştirilmesi ve sağlık hizmetlerine erişimi sağlayabilir (23).

Etkili bir okul sağlığı programı, gençler arasındaki önemli sağlık risklerini ele almak ve adolesanları riske atan çevresel, sosyal ve ekonomik koşulları değiştirme çabalarına, eğitim sektörünü dahil etmek için kullanılan stratejik araçlardan biridir. Okul temelli cinsel sağlık ve üreme sağlığı eğitimi, ergenlerin büyüme ve gelişme sürecini doğru olarak öğrenmeleri, davranışsal ve çevresel riskleri fark etmelerine, önlemelerine ve üreme sağlıklarını geliştirmelerine yardımcı olmanın en önemli yollarından biri haline gelmektedir (24). Cinsel sağlık eğitiminin önemi çok sayıda uluslararası anlaşma ile kabul edilmiştir. Eğitim ve sağlık hakları, 1994 Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı ve Çocuk Haklarına dair Sözleşme de dahil olmak üzere birçok uluslararası anlaşmada yer almaktadır (25). Okullar, üreme sağlığı programlarını kapsayarak, sağlıklı cinsel bilgi, yaklaşım ve davranışların

geliştirilmesine önemli katkıda bulunurlar (26). Bu nedenle okullar, gençlere kapsamlı cinsel sağlık eğitiminin sağlanması için değerli bir ortamdır ve üreme sağlığı konusunda doğru bilgi edinebilecekleri öncelikli yerler arasında yer almaktadırlar.

Kapsamlı cinsel sağlık eğitimi, insan anatomisi ve gelişimi, üreme fizyolojisi ve sağlığı hakkında bilimsel olarak doğru bilgilerin yanı sıra kontraseptif kullanımı, gebelik ve HIV dahil cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar (CYBE) hakkında bilgileri de içermektedir (7). Ayrıca bilginin ötesine geçerek gençlerin cinsel sağlık ve üreme sağlıklarıyla ilgili olumlu değerleri keşfetmelerine ve benimsemelerine yardımcı olmaktadır. Bu eğitim, aile hayatı, ilişkiler, kültürel bakış açısı ve cinsiyet rolleri hakkında tartışmaları içermekte; ayrıca insan hakları, cinsiyet eşitliği ve ayrımcılık ve cinsel istismar gibi tehditleri de ele almaktadır. Birlikte ele alındığında, bu programlar gençlerin eleştirel düşünmeyi, kişiler arası iletişimi, sorumlu karar vermeyi ve saygılı davranışları geliştiren özgüven ve yaşam becerileri geliştirmelerine yardımcı olur (25, 27).

Kapsamlı cinsel sağlık eğitimi, gençleri haklarını bilmeleri ve talep etmeleri için güçlendirir. Kapsamlı cinsel sağlık eğitimine hak temelli bir yaklaşım, gençleri fiziksel ve duygusal, bireysel ve toplumsal ilişkilerde- cinselliklerini belirlemek ve bundan zevk almak için ihtiyaç duydukları bilgi, beceri, tutum ve değerlerle donatmayı amaçlamaktadır. 'Cinselliği' bütünsel olarak duygusal ve sosyal gelişim bağlamında değerlendirmektedir. Gençlerin gelişen kapasiteleriyle tutarlı, yaşa uygun bilgiler sağlayarak okul yılları süresince öğretilmelidir (27). Gençlerin gelişen kapasitesi kavramı, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nden kaynaklanmaktadır. Gelişen kapasite (evolving capacity), her gencin kendi eylemleri ve kararları için tam sorumluluk alma yeteneğini kademeli olarak geliştirmesi anlamına gelmektedir (8,28).

UNESCO (2019) tarafından kapsamlı cinsel sağlık eğitiminin durumu üzerine yapılan küresel bir inceleme, cinsiyet ve haklar konularının neredeyse her zaman bulunmadığını veya tüm

bölgelerdeki mevcut müfredatta yetersiz bir şekilde ele alındığını ortaya koymuştur (29). Türkiye'de örgün eğitimde cinsel sağlık eğitimi programları görülmemekle birlikte, belirli programlar içerisinde birbirlerinden bağımsız şekilde var olan cinsel sağlık ile ilgili bilgiler temel biyoloji konularına veya üreme fizyolojisine odaklanmaktadır (30,31). Adolesanlar arasında, bilgiye erişememeye bağlı olarak ortaya çıkan bilgi ve farkındalık eksikliği, günümüzde karşılanmamış en önemli CSÜS gereksinimlerden birisidir (1). Türkiye'de Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Durum Analizi Raporu'na göre (2021), gençlerin büyük çoğunluğu üreme ve cinsel haklarını bilmediği, medya iletişim araçları yoluyla CSÜS konusundaki yanlış bilgiler edindikleri sonucuna ulaşmıştır. Raporda, gençler sağlık hizmetlerine erişememekte olup gençlere yönelik CSÜS hizmet sunumunda geçtiğimiz yıllara göre gerileme olduğu saptanmıştır (31). Eğitim eksikliği, CSÜS ile ilgili bilgiye erişim, kararların alınması ve sağlık hizmetlerine ulaşmada engeller oluşturabilir ve böylece cinsel ve üreme sağlığı sorunlarının ortaya çıkma olasılığını artırabilir. Sağlık hizmetlerine erişimde yer alan engeller arasında mevcut hizmetler hakkında farkındalık eksikliği, mahremiyet korkusu ve aile veya akranlar için gizlilik ihlali, karar verme yetkisinin olmaması, olumsuz sağlık hizmeti sağlayıcısı tutum, cinsiyet temelli eşitsizlikler, olumsuz sosyokültürel normların yanı sıra cinselliği etkileyen damgalamalar sayılabilir. Adolesan dönem, bilişsel ve davranışlarındaki gelişimsel değişiklikler, aktif cinsel yaşamın başlamasıyla birlikte cinsel ve üreme haklarının kapsayan eğitim müdahalelerini başlatmak için açık bir fırsat oluşturmaktadır (1).

Kapsamlı cinsel sağlık eğitiminin çocukların ve gençlerin; doğru ve yaşa uygun bilgi, tutum ve beceriler; insan haklarına saygı, cinsiyet eşitliği ve çeşitlilik dahil pozitif değerler ve güvenli, sağlıklı, pozitif ilişkilere katkıda bulunan tutum ve beceriler geliştirmesini sağladığına dair kanıtlar mevcuttur (20). Ayrıca gençlerin; akranları, ebeveynleri, öğretmenleri, diğer yetişkinler ve topluluklarla ilişkilerini daha iyi anlamak ve yönetmek için sosyal normlar, kültürel değerler

ve geleneksel inançlar üzerinde düşünmelerine yardımcı olabileceği için de önemlidir. Bu bağlamda çocukların, özellikle adolesanların, cinsellikleri ve cinsel sağlıkları hakkında doğru, erişilebilir ve yaşa uygun bilgi ve eğitime erişmeleri zorunludur (26).

Kapsamlı cinsel sağlık eğitimi için önerilen anahtar kavramlar ve konular Tablo 3'te sunulmuştur (20):

Sağlıklı ilişkiler, cinsellik, cinsiyet ve cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakkında okul temelli öğrenme, adolesanları güçlendirmektedir. Kapsamlı cinsellik eğitimi bu alanların ötesine geçerek; olumlu ve tatmin eden ilişkiler, değerler, haklar ve kültür, cinsiyet, şiddetsiz ve güvende olmak, sağlık ve iyilik hali için beceriler, insan vücudu ve gelişimi, cinsellik, cinsel davranış ve cinsel sağlık ve üreme sağlığı sekiz kavram hakkında öğrenmeleri sağlamaktadır. Adolesan dönem öncesinde, çocukların yaşayacakları fizyolojik ve duygusal gelişim ve değişimleri; bu değişikliklerin

Tablo 3. Kapsamlı Cinsel Sağlık Eğitimi Müfredatı İçin Önerilen Anahtar Kavramlar ve Konular

Anahtar Kavramlar	Konular
1.İlişkiler	1.1 Aileler 1.2 Arkadaşlık, Aşk ve Romantik İlişkiler 1.3 Hoşgörü, Kapsayıcılık ve Saygı 1.4 Uzun Vadeli Kararlar ve Ebeveynlik
2.Değerler, Haklar, Kültür ve Cinsellik	2.1 Değerler ve Cinsellik 2.2 İnsan Hakları ve Cinsellik 2.3 Kültür, Toplum ve Cinsellik
3.Toplumsal Cinsiyeti Anlamak	3.1 Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Normlarının Sosyal Yapısı 3.2 Cinsiyet Eşitliği, Kalıplar ve Önyargı 3.3 Cinsiyet Temelli Şiddet
4.Şiddet ve Güvende Kalmak	4.1 Şiddet 4.2 Onay, Mahremiyet ve Bedensel Bütünlük 4.3 Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin güvenli kullanımı
5.Sağlık ve İyi Olma için Beceriler	5.1 Cinsel Davranış Üzerindeki Normlar ve Akran Etkisi 5.2 Karar verme 5.3 İletişim, Reddetme ve Tartışma Becerileri 5.4 Medya Okuryazarlığı ve Cinsellik 5.5 Yardım ve Destek Bulma
6.İnsan Vücudu ve Gelişimi	6.1 Cinsel ve Üreme Anatomisi ve Fizyolojisi 6.2 Üreme 6.3 Ergenlik 6.4 Beden Algısı
7.Cinsellik ve Cinsel Davranış	7.1 Cinsellik, Cinsellik ve Cinsel Yaşam Döngüsü 7.2 Cinsel Davranış ve Cinsel Tepki
8.Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı	8.1 Gebelik ve Gebelik Önleme 8.2 HIV ve AIDS Belirtisi, Bakım, Tedavi ve Destek 8.3 HIV dahil CYBE Risklerini Anlamak, Bilmek ve Azaltmak

Kaynak: UNESCO Education 2030, 2. Baskı, 2018 alınmıştır.

gelişimleri ve üremeleri ile nasıl ilişkili olduğunu net bir şekilde anlamaya ihtiyaçları vardır (20). Cinsel sağlık ve üreme sağlığı ile ilgili sonuçların iyileştirilmesine ek olarak, kapsamlı cinsel sağlık eğitimi, özellikle kızlar için eğitime erişimi ve eğitim başarısını artırarak daha geniş eğitim çıktıları üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Ayrıca ayrımcılık ve şiddetten uzak, güvenli ve kapsayıcı bir öğrenim ortamını sağlamaya yardımcı olmaktadır. Kapsamlı cinsel sağlık eğitimi, ailelere ve toplumlarına olumlu katkıda bulunabilecek sağlıklı çocukların ve gençlerin yetiştirilmesine de katkı sağlayacaktır (29).

Üreme ve Cinsel Haklarının Kazanılmasında Öğretmenlerin Rolü

Öğretmenler, adolesanların günlük olarak etkileşimde buldukları aile üyeleri dışındaki başlıca yetişkinlerdir. Gelişmekte olan birçok ülkede öğretmenler toplumda önemli bir rol üstlenirken aynı zamanda birçok ergene rol model olarak hizmet ederler (29). Öğretmenler doğru bilgi kaynağı ve gençlerin cinsellikle ilgili hassas ve karmaşık konuları gündeme getirebilecekleri bir kişi olmaları konusunda kritik bir rol oynamaktadırlar. Öğretmenler, eğitim sağlamanın yanı sıra temel hizmet ve danışmanlık sağlayabilir veya uygun olduğunda öğrencileri yerel ergen dostu sağlık veya danışmanlık hizmetlerine yönlendirebilirler (32).

Okul sağlığı müdahalelerine ilişkin değerlendirmeler, etkili olabilmek için belirli özelliklerine eğitim ve bilgilendirme programlarında bulunması gerektiğini göstermiştir. Çoğu zaman, müfredat ve öğretim kaynakları haklar ve cinsiyet gibi konuları görmezden gelerek üreme fizyolojisine odaklanmakta; cinsel yönelim, gebelik önleme ve cinsel şiddet gibi konuları yeterince kapsamayabilir. Müfredatın kalitesi, kapsamlı cinsel sağlık eğitiminin kalitesini açık bir şekilde etkilemektedir (29). Yetişkinler veya akranlar tarafından yönetilen çeşitli müfredat dayalı ve müfredat dayalı olmayan müdahale programlarını karşılaştırdıktan sonra, gelişmekte olan ülkelerdeki okullarda cinsel eğitim ve HIV eğitimi müdahalelerinin etkililiğine ilişkin bir araştırma, en etkili programların öğretmenler,

sağlık sunucuları, sosyal hizmet uzmanları ve topluluk üyeleri dahil olmak üzere yetişkinler tarafından yönetilen müfredat dayalı programlar ve bunların daha yaygın olarak uygulanması önerilmektedir. Bununla birlikte, sağlık eğitimi programları yalnızca sosyal hizmet uzmanları, okul hemşireleri ve okul yöneticileri tarafından yürütülemez, öğretmenlerin de iş birliğini gerektirmektedir (22). Öğretmenler, hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim ve uygulama dahil olmak üzere yeterli destek, zaman ve eğitim almalı ve okul yetkilileri, politika yapıcılar ve daha geniş topluluk tarafından desteklenmelidir (33). Türkiye’de öğretmenlerde yapılan çalışmalarda ise, kendilerinin de cinsel sağlık eğitimi almak istediklerini ve okullarda cinsel eğitimi desteklediklerini ve öğretmenler cinsel eğitim bilgileri konusunda kendilerini eksik gördüklerini belirtmişlerdir (34, 35).

Kapsamlı cinsel sağlık eğitimi programları, cinsel olarak aktif hale gelmeden önce çok sayıda adolesana cinsel sağlık eğitimi ile ulaşmak için önemli bir fırsat sağladığından ve aynı zamanda içinde yapılacak yapılandırılmış bir öğrenme ortamı sunduğundan, okul ortamlarında iyi eğitilmiş ve desteklenen öğretmenler tarafından verilmesi gerekmektedir (20). Okul döneminde başlaması gereken kapsamlı cinsel sağlık eğitimi adolesan döneme geçiş için gençlere kolaylık sağlayabilir. Konuyla ilişkili okulların müfredat içeriklerinin geliştirilmesi ve içerik sunumlarının etkili olabilmesi için hizmet öncesi ve hizmet içi öğretmen eğitimleri oldukça önemli konumda yer almaktadır (36). Bu programlar öğretmenler tarafından uygun şekilde yönetildiğinde, çocuklar ve gençler kendi aileleri ve toplulukları içinde yetkin sağlık liderleri ve savunucuları haline gelebilirler (21). Bu nedenle, etkili öğretmenler okulda olduğu kadar toplumda da sağlık için ve öğrencilerin kendi haklarını bilmeleri için çok değerli bir kaynak olabilirler.

Sonuç

Okul sağlığı programları, adolesanların cinsel ve üreme ile ilgili sorunları, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar veya diğer cinsel sağlıkla ilgili konularda riskli davranışları azaltabilecek

sağlıklarını ve iyilik hallerini destekleyen yaşam boyu tutum ve davranışları benimsemelerine yardımcı olabilir. İyi yetiştirilmiş ve desteklenmiş öğretmenler, öğrencilerin riskli davranışlar sergilediklerinde ve merak ettikleri konularda yardım istediklerinde onlara rehberlik sağlayabilirler. Ayrıca öğrencilerin cinsel ve üreme sağlığı ve haklarını öğrenmeleri ve savunmalarında da etkilidirler. Cinsel sağlık ve üreme sağlığı ve hizmetlerine erişim bir insan hakkıdır ve bu noktada gençlerin katılımı çok önemlidir.

KAYNAKLAR

1. Fantaye AW , Buh AW, Wheeler DI, Fournier K, Yaya S, *Effective educational interventions for the promotion of sexual and reproductive health and rights for school-age children in low- and middle-income countries: a systematic review protocol*, Springer Nature, (2020) 9:216.
2. Özcebe H, *Çocukluktan Ergenliğe Cinsellik, Cinsellik ve Cinsel Eğitim Konferansı, CETAD ve TAPV*, 2011.
3. CDC, *Youth Risk Behavior Surveillance System (YRBSS)*, 2019 (4 Mayıs 2021); Erişim adresi: <https://www.cdc.gov/healthyyouth/data/yrbs/index.htm>
4. American Academy of Pediatrics, *Adolescent Sexual Health 2021* (14 Nisan 2021); Erişim adresi: <https://www.aap.org/en-us/advocacy-and-policy/aap-health-initiatives/adolescent-sexual-health/Pages/default.aspx>
5. CDC, *Many Young People Engage in Sexual Risk Behaviors* (14 Nisan 2021); Erişim adresi: <https://www.cdc.gov/healthyyouth/sexualbehaviors/index.htm>
6. Liang M, Simelane S, Fillo GF, Chalasani S, Weny K, ve ark. *The State of Adolescent Sexual and Reproductive Health*, *Journal of Adolescent Health*, 65 (2019), 3-15.
7. UNFPA, *Adolescent Sexual and Reproductive Health 2014* (10 Nisan 2021); Erişim adresi: <https://www.unfpa.org/resources/adolescent-sexual-and-reproductive-health>
8. Braeken D, Rondinelli I, *Sexual and Reproductive Health Needs of Young People: Matching Needs With Systems*, *International Journal of Gynecology and Obstetrics*, 119 (2012), 60–63.
9. UNFPA, *Adolescent and Youth Sexual and Reproductive Health and Rights Services*, 2018 (17 Nisan 2021); Erişim adresi: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/EN-UNFPA-WCARO-MUSKOKA-ECS-AYSRHR-Report-WEB.pdf>
10. UNFPA, *Dünya Nüfusunun Durumu 2020 Raporu*, 2020 (21 Nisan 2021); Erişim adresi: <https://turkey.unfpa.org/tr/>

[publications/unfpa-d%C3%BCnya-n%C3%BCfus-raporu-2020-%C3%B6zeti](https://www.unfpa-d%C3%BCnya-n%C3%BCfus-raporu-2020-%C3%B6zeti)

11. Sert G, *Üreme Haklarının Yasal Temelleri Ve Etik Değerlendirme*, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı 2013, 2013.
12. IPPF, *IPPF Charter Guidelines on Sexual and Reproductive Rights*, 2003 (21 Nisan 2021); Erişim adresi: https://www.ippf.org/sites/default/files/ippf_charter_on_sexual_and_reproductive_rights_guidelines.pdf?fbclid=IwAR2Euhqt3dW32K4dZo-GCuo-QSK03jYKhcF4mCr5JMueWZCFnKIXgeVU70Q
13. *Programme of Action of the International Conference on Population Development*, 20. Baskı, 2014.
14. UNFPA, *The Report on the Nairobi Summit on ICPD25*, 2019, (15 Mayıs 2021), Erişim adresi: https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Corrected_Final_copy_2nd_June_2020_UNFPA-NairobiSummitReport.pdf
15. United Nations, *Nairobi Summit (ICPD+25)*, 12-14 November 2019, Nairobi, Kenya, 2019, (15 Mayıs 2021), Erişim adresi: <https://www.un.org/en/conferences/population/nairobi2019>
16. Akin A, *Başkent Üniversitesi Kadın-Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Araştırma ve Uygulama Merkezi (BÜKÇAM) Adına*, Erişim tarihi: 15 Mayıs 2021, Erişim adresi: https://bukcam.baskent.edu.tr/kw/duyuru_ayrinti.php?did=60713
17. *Beijing Declaration and Platform for Action*, 1995 (25 Nisan 2021); Erişim adresi: https://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/Beijing_Declaration_and_Platform_for_Action.pdf
18. Starrs AM, Ezeh AC, Barker G, Basu A, Bertrand JT, Blum R, ve ark. *Accelerate progress—sexual and reproductive health and rights for all: report of the Guttmacher–Lancet Commission*, *Lancet* 2018; 391: 2642–92.
19. United Nations, *General Assembly*, 2015 (25 Nisan 2021); Erişim adresi: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf
20. UNESCO *Education 2030, International technical guidance on sexuality education An evidence-informed approach*, 2. Baskı, 2018.
21. UNESCO, *UNESCO strategy on education for health and well-being: contributing to the Sustainable Development Goals*, 2016 (25 Nisan 2021); Erişim adresi: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246453>
22. World Health Organization 2009, *Promoting adolescent sexual and reproductive health through schools in low income countries: an information brief* Geneva.

23. Pan American Health Organization 2010, *Linking Sexual and Reproductive Health and Gender Programs and Services with Prevention of HIV/STI*, Erişim adresi: <https://www.paho.org/hq/dmdocuments/2011/Linking-Sexual-and-Reproductive-Health-REDUCED.pdf>
24. Adolescent and Youth Reproductive Health Module: 12. *Promoting Adolescent and Youth Reproductive Health*, 2021 (2 Nisan 2021); Erişim adresi: <https://www.open.edu/openlearncreate/mod/oucontent/view.php?id=73&printable=1>
25. UNFPA, *Comprehensive Sexuality Education*, 2016 (14 Nisan 2021); Erişim adresi: <https://www.unfpa.org/comprehensive-sexuality-education>
26. UNESCO, *Yapılandırılmış Cinsel Sağlık Eğitimi Küresel İnceleme*, 2015 (2 Nisan 2021); Erişim adresi: http://sagliktagenc.org/zile/uploads/2018/01/UNESCO-CSE_Report_2015_Turkce.pdf
27. IPPF, *IPPF Framework for Comprehensive Sexuality Education 2010* (17 Nisan 2021); Erişim adresi: https://www.ippf.org/sites/default/files/ippf_framework_for_comprehensive_sexuality_education.pdf
28. IPPF, *EXCLAIM! YOUNG people's guide to sexual rights: an ippf declaration*, 2011 (25 Nisan 2021); Erişim adresi: https://www.ippf.org/sites/default/files/ippf_exclaim_lores.pdf
29. UNESCO, *Facing the facts: the case for comprehensive sexuality Education*, 2019, Erişim adresi: <https://www.gfmer.ch/SRH-Course-2019/adolescent-health/pdf/UNESCO-CSE-2019.pdf>
30. Bulut A, *Öğretmen ve Öğretmen Adayları için Cinsel Sağlık Bilgileri Eğitimi*, Aba yayınevi, İstanbul, 2021.
31. CİSÜ, *Türkiye'de Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Durum Analizi Raporu*, 2021, Karika Baskı, İstanbul.
32. James-Traore T, *Teacher Training: Essential for School-Based Reproductive Health and HIV/AIDS Education. Focus on Sub-Saharan Africa*, Family Health International, FHI Youthnet Program 2004, p. 26
33. Kosar Altinyelken H, Olthoff J, *Sexual and Reproductive Health and Rights and Education: A Review of the Critical Debates*, 2014, doi: 10.13140/RG.2.2.31890.25288
34. Akça MŞ, Şahin M, Arslan D, *Öğrencilerin Cinsel Eğitimine İlişkin Öğretmen Algısı*, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3 (2017), 515-522.
35. Kardeş S, Güney Karaman N (2018), *Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Çocuğun Cinsel Eğitimine İlişkin Görüşleri*, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (3), 1554-1570.
36. CETAD, *Gençlik ve Cinsellik Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Alanında Ulusal ve Yerel Medya Yoluyla Savunuculuk Projesi Bilgilendirme Dosyası 7*, Erişim adresi: <https://www.cetad.org.tr/CetadData/Books/43/pdf-dosyasini-indirmek-icin-tiklayiniz.pdf>